

'De geschiedenis bereidt haar gerechten nooit volgens hetzelfde recept'

Walter Pauli

Politicooloog Rik Coolsaet schrijft de geschiedenis van de toekomst

In de Europese publieke opinie heerst geen instinctief pacifisme zoals sommige politici denken

Rationeel gezien was 1830 niet verstandig, net zoals de onafhankelijkheid van Kosovo waanzin is. Maar als een volk in opstand komt, houd je dat niet tegen met rationele argumenten

De Gentse hoogleraar internationale politiek Rik Coolsaet schreef een beknopte geschiedenis: niet van het verleden, maar van de toekomst. Toch is hij geen klassiek futuroloog, die graag vertrekt van spectaculaire technologische innovaties. Coolsaet doorgrondt wat komen zal aan de hand van een scherpe analyse van wat vandaag is, en al wat ooit was. Door Walter Pauli

De geschiedenis van de wereld van morgen staat haaks op de trend dat elke interessante analyse 'iets nieuws' moet brengen. Al in zijn inleiding betoogt auteur Rik Coolsaet (1951) dat degenen die denken dat de wereld vandaag een waarlijk exceptionele tijd beleeft, dwalen.

Daarvoor volstaat de volgende passage, die zo geplukt lijkt uit een actuele politieke commentaar, maar in werkelijkheid een citaat is uit Moeder, waarom leven wij: "Niemand begrijpt waarom fabrieken sluiten. Niemand kan het verband leggen tussen het ijsch op den stroom, het dichtvriezen van kanalen en rivieren en het stilleggen van de machines."

Vandaag vriest 'het ijsch' weliswaar niet meer dicht, maar smelt het. Maar dat is ook het enige verschil tussen 1932, toen Lode Zielens zijn boek schreef, en de wereld die Rik Coolsaet als vertrekpunt neemt voor zijn blik op morgen.

U zadelt uw lezers op met een paradoxaal gevoel. De geschiedenis van de wereld van morgen legt tegelijk uit dat de wereld steeds onveiliger wordt, maar ook dat dit eigenlijk niets is om angstig van te worden. En jawel, dat inzicht werkt merkwaardig 'geruststellend'.

"Ik vraag me af of je 'geruststellende' gevoel niet het gevolg is van eenzelfde proces als ik meemaakte toen ik dit boek aan het schrijven was. Ik had namelijk ineens het gevoel dat ik de samenhang der dingen begon te zien en begrijpen. Dan voelt een mens zich inderdaad gerustgesteld: als je weet wat er rond je omgaat. Waarom zijn zoveel mensen angstig? Omdat ze het gevoel hebben dat ze er allemaal niets meer van begrijpen. Ze beleven de beroemde metafoer van Bismarck: 'het gevoel mee te drijven op de stroom des tijds, maar het niet te begrijpen!'"

In die zin doet uw boek denken aan Thomas L. Friedmans *The World is Flat*: ja, deze wereld is problematisch, maar neen, we zijn niet gedoemd om het almaar slechter te hebben.

"Ik denk niet dat ik een verhaal als *The World is Flat* vertel. Tom Friedman is een typische Amerikaanse vooruitgangsideoloog. Daarin geloof ik niet. De grondidee van zijn boek is: de wereld gaat altijd vooruit. Die visie onderschrijf ik niet. Je hebt inderdaad momenten van sterke vooruitgang, maar onze Europese geschiedenis is getekend door fases van achteruitgang.

"Anders dan Friedman geloof ik dat een aantal oerwetten van de geschiedenis opnieuw opgang maken. We dachten nochtans dat ze niet meer geldig waren: de opkomst en het verval van grote mogendheden, of de ongelijkheid zoals in de tijd van Karl Marx. Nu schrijft zelfs The New York Times: 'Class Matters'. Dat is de essentie: ik geloof niet in de fundamentele belangenharmonie van alle landen en alle individuen. En dat is precies de motor van een auteur als Friedman. Hij redeneert niet in termen van 'klassen' of ongelijkheid. Al heeft Friedman natuurlijk ook vaak gelijk. Als een van de eersten zag hij dat in Amerikaanse analyses over terrorisme één aspect voortdurend onderbelicht blijft: humiliation. Vernedering. Friedman en ik zijn het op een aantal punten met elkaar eens. Maar onze uitgangspunten zijn fundamenteel verschillend. Hij gelooft in een algemene harmonie, ik niet."

Uw 'opgang en verval van grote mogendheden' lijkt wel een opvolger van Edward Gibbons The Rise and Fall of the Roman Empire. Kijken we nu ook tegen zo'n Roman Empire aan?

"De Verenigde Staten komen voor die rol in aanmerking, denk ik. Al zullen de VS natuurlijk niet eindigen zoals het Romeinse Rijk destijds: de geschiedenis bereidt haar gerechten nooit volgens hetzelfde recept. Ik waag me dus alleen met de nodige voorzichtigheid aan vergelijkingen. Maar in zijn tijd was het Romeinse Rijk 'de hegemoon': het kon alleen maar afkalven wanneer anderen opkwamen, of als je een hele zone van instabiliteit kreeg in de periferie. In het geval van de VS zien we dat ook. China en India komen onweerstaanbaar op, en ook Rusland vindt onder Poetin een nieuw elan. Centraal-Azië blijft één grote zone van instabiliteit, en de VS raken verzwakt omdat ze dat zeer perifere gebied niet onder controle krijgen. De VS beleefden hun absoluut 'hegemoon moment' een paar jaar na de Val van de Muur en het uiteenvallen van de Sovjet-Unie. Vanaf 1995 waren ze echt een super-super-supermacht, en de Amerikanen zelf leefden met het gevoel dat hun land de wereld kon schragen. Dat aanvoelen kreeg beurtelings een positieve en een negatieve interpretatie: het mondialiseringsverhaal van Bill Clinton, enerzijds, en wat de neoconservatieven deden na de shock van 9/11, namelijk alleen nog redeneren in termen van militaire macht, anderzijds.

"Maar in essentie lag het denken van Bill Clinton en van Bush' neocons in elkaars verlengde: twee keer was het een denken en handelen vanuit de overtuiging dat de Amerikanen de wereld leiden, en zij alleen. Dat ze dus zowel de verantwoordelijkheid als de (militaire) middelen hebben om een zekere stabiliteit op te leggen aan een wereld zonder kompas. Maar de moeilijkheden in Afghanistan, in het midden-Oosten en Irak doen de regering-Bush stilaan beseffen wat een paar Amerikaanse politologen al langer zegden: de VS kunnen het niet meer alleen, de VS zijn geen hypermacht meer. Erger, de VS kunnen in de nabije toekomst alleen maar afkalven. Niet absoluut: de Amerikanen zullen hun eigen kracht op zijn minst intact houden. Maar wel relatief: de Amerikanen kunnen de wereld niet meer op eigen kracht stabiliseren."

Die afkalving ging al bij al waanzinnig snel. Amerika werd dominant onder vader Bush en viel stil onder zoon Bush, geen twintig jaar later. En intussen valt in uw boek tussen de regels te lezen hoe het 'model-Poetin' opgang maakt: dat van de sterke staat, met een stevige greep op de privésector. Uiteenlopende systemen als het Russische, Franse en Chinese bewijzen de sterkte van dat 'etatistische' model. Zo kort na de Val van de Muur.

"Met die correctie dat Poetin zelf natuurlijk al fel van zijn pluimen aan het verliezen is. Maar die analyse is onderdeel van de klassieke slingerbeweging: wie is verantwoordelijk voor het runnen van de samenleving, de staat of de vrije markt? Ik constateer gewoon dat elke economische doctrine na een tijd de beloften niet meer kan nakomen die zij in zich draagt. In het ideologische vacuüm dat dan ontstaat, slaat de slinger terug in de andere richting. Vanaf de jaren zeventig zat het keynesianisme op zijn tandvlees, en daarmee al de aanhangers ervan. De sociaal-democraten hadden zich fel vereenzelvigd met dat regime van grote staatsinterventies, net zoals de arbeidersbeweging en zelfs

de meeste staten. Zei zelfs Nixon niet in de jaren zeventig: 'We zijn allemaal keynesianen nu.' Maar met de oliecrisis liep ook dat keynesianisme vast: de bestaande instrumenten konden niet meer de stagnaties opvangen, de economische recessies en de werkloosheid. In dat ideologische vacuüm was Margaret Thatcher de eerste om terug te grijpen naar de instrumenten die in diskrediet waren geraakt tijdens de Grote Crisis van 1928 en de jaren dertig: die van de vrije markt. Thatcher, Reagan en in zekere zin de jonge Verhofstadt gingen all the way. Ze zeiden tegen hun bevolking: 'De staat is dringend aan afslanking toe om het persoonlijke initiatief opnieuw vrije baan te geven.'

"Toch kon die vrije markt tot 1997-1998 haar beloften inlossen. Maar toen kwamen de Aziatische markten in een crisis terecht en zorgden ze voor een wervelwind die een groot gedeelte van de wereld in zijn greep kreeg, met desastreuze gevolgen in bijvoorbeeld Latijns-Amerika. Die crisis stopte min of meer aan de grenzen van de VS en West-Europa. Erg opvallend vond ik dat Clinton en Blair toen opriepen voor een 'nieuw Bretton-Woods'. In Bretton-Woods werden in 1944 de Wereldbank en het Internationaal Monetair Fonds (IMF) opgericht: toen namen de staten de regulerende rol in de wereldeconomie over van de vrije markt.

"Die uitspraak bracht mij het besef dat staten, niet ondernemingen, de dragers zijn van de samenleving, of het nu nationaal is of internationaal. Wij hebben in de jaren negentig met z'n allen, ook ik, de illusie onderschreven dat de staat definitief aan belang had ingeboet en dat een nieuwe tijd was aangebroken. Ik heb dus zelf een fout gemaakt waarvoor ik mijn studenten nochtans altijd waarschuw: gebruik nooit het woord 'nieuw'. Als dat woord opduikt, roep dan 'stop' en kijk over de schouders of het vroeger ook al niet voorgekomen is."

En leidt meer staat tot meer of minder vooruitgang?

"Ik heb het hier niet over goed of kwaad. Ik stel enkel de comeback van 'de staat' vast. In Latijns-Amerika schrikken presidenten als Hugo Chavez en Evo Morales niet meer terug voor nationalisatie van belangrijke economische sectoren: dat was halfweg de jaren tachtig gewoon ondenkbaar. De staten zullen opnieuw hun rol spelen, maar ze zullen die rol natuurlijk anders invullen dan na de Tweede Wereldoorlog. De klassieke welvaartsstaat is alleszins voorbij."

Het risico bestaat toch ook dat de staten niet alleen een 'staatsgreep' zullen plegen op de vrije markt, maar ook op supranationale instellingen als de Europese Unie of de Verenigde Naties.

"Ik heb me die vraag ook al vaak gesteld. Vanaf 1957, toen de Verdragen van Rome werden getekend, is de macht en de invloed van de Europese instellingen almaar toegenomen. Maar in de jaren negentig barstte tegelijk de crisis in ex-Joegoslavië los en begon de discussie over de toetreding van een hele rits nieuwe lidstaten, vooral kleine landen uit het voormalige Oostblok. Een aantal grote lidstaten trokken toen hun kaarten terug uit de Europese Unie en bevestigden zichzelf opnieuw als 'mogendheden'. Ik vraag me dus af of de EU geen kantelmoment heeft bereikt. Hebben we de limieten bereikt van de interne organisatie van ons merkwaardige, zeer specifieke Europese model, of zal het nog beter functioneren? Kan de Europese Unie een goed werkende supranationale instelling blijven? Ik hoop het, want alleen als de Europese Unie overeind blijft, kan het model van de Verenigde Naties gered worden. Want daar was de onderlinge samenwerking altijd lossier en brozer."

Guy Verhofstadt schreef met De Verenigde Staten van Europa een pamflet om in de toekomst een kern-Europa te bouwen rond de landen van de eurozone.

"Verhofstadt vertolkte hiermee onmiskenbaar de politieke consensus in ons land. Een uitgebreid Europa van 27 lidstaten, of nog meer, kan op termijn inderdaad moeilijk een hechte supranationale structuur zijn. We hebben een nieuwe motor nodig, zeker als Europa verder blijft uitbreiden,

misschien ooit met Turkije. Dat kan alleen maar door een kern-Europa. Maar valt dat samen met de eurozone? Ik betwijfel het. Ik zou eerder samenwerken met 'like-minded countries', gelijkgezinde landen, thema per thema.

"Binnen de eurozone is er onvoldoende eensgezindheid. Ik denk niet dat er met Nederland veel overeenstemming te vinden is over een autonome Europese defensie. In vergelijking met de jaren negentig, toen Hans van Mierlo minister van Buitenlandse Zaken was, is Nederland hoogst eurosceptisch geworden. Nederland zwalpt tussen twee zelfbeelden. Onder Van Mierlo schatte Nederland zich in zoals België dat doet: als een kleine staat, omgeven door grote staten. En dus vinden Belgen, en vonden Nederlanders, dat samenwerking nodig is.

"Van Mierlo werd opgevolgd door Jozias van Aartsen, en die bekeek Nederland als 'de kleinste der grote mogendheden'. Dus nam hij afstand van de geïnstitutionaliseerde samenwerking die landen als België - maar ook Nederland - afschermt van de almacht van die groten. Zolang Nederland kiest voor dat laatste zelfbeeld, blijft de samenwerking haperen."

Nederland als het kleinste Angelsaksische land ter wereld. De Pilgrim Fathers stichtten de VS, de calvinisten Nederland. De VS hebben San Francisco, Nederland heeft Amsterdam. De VS hebben Utah, Nederland heeft zwartekousendorpen. God en de koopmansgeest leven in beide landen.

"Niet toevallig was Van Mierlo veel continenter gericht, op samenwerking met Duitsland en Frankrijk, en heeft Nederland onder zijn opvolgers opnieuw een meer Atlantische blik, is het de kleinste trouwe bondgenoot van de VS en het Verenigd Koninkrijk.

"En met die positie surfen ze op een nieuwe stroming binnen Europa, zeker sinds de toetreding van de Oost-Europese landen. Nochtans blijkt uit opiniepeilingen dat de bevolking in de meeste Oost-Europese landen pro-Europees is, maar de elite pro-Amerikaans. Je kunt de toetreding van Polen tot de Europese Unie natuurlijk als een fout beschouwen, net zoals de toetreding van het Verenigd Koninkrijk destijds. Dat zijn inderdaad Paarden van Troje geweest. Maar op termijn - en ik weet: die 'termijn' kan akelig lang zijn - hebben landen als het Verenigd Koninkrijk en Polen geen ander belang dan in een hechte Europese samenwerking. Want ook al koketteren ze vandaag met hun geprivilegieerde band met de VS, uiteindelijk zullen ze ooit beseffen dat ze niet meetellen. Dat is nu al de frustratie van de Britten, zowel in Afghanistan als in Irak. Ze mogen wel mee vechten, maar als het erop aankomt beslissen de Amerikanen.

"Vandaar dat ik al jaren een merkwaardig inzicht koester: de Europese integratie wordt meer gedragen door de militairen dan door de diplomaten. Toen ik einde jaren tachtig als adjunct-kabinetschef van Guy Coëme op Defensie belandde, waren de militairen uitgesproken pro-Europees, terwijl de diplomaten zeer Atlantisch georiënteerd waren, pro-Amerikaans dus. 'Dat komt', legden hoge officieren mij uit, 'omdat wij binnen de militaire structuur van de NAVO dagelijks voelen hoe de Amerikanen met ons omgaan.'"

Soms met reden. Britse critici als Timothy Garton Ash doen niet zonder reden meewarig over het onvermogen van de Europese militairen om in te grijpen in de burgeroorlog in ex-Joegoslavië. De Amerikanen moesten het uiteindelijk militair opruimen.

"Momentje, want die episode heb ik zelf van nabij meegemaakt. In 1991 waarschuwden onze inlichtingendiensten ervoor dat het geweld van Kroatië zou overwaaien naar Bosnië. Wij Europeanen hadden vier scenario's uitgetekend, van een lichte interventie van vierduizend man tot een heel zware troepenmacht van veertigduizend man. De eenheden waren zelfs al aangeduid. Maar toen er een politieke beslissing moest worden genomen, hebben een aantal Europese landen zich tegen zulk

ingrijpen verzet: het Verenigd Koninkrijk, Portugal en Nederland, in de persoon van Hans van den Broek. Van den Broek heeft nadien zijn fout toegegeven, ook tegen Willy Claes. Had Europa toen ingegrepen, dan zouden we ten eerste de nadien zo bloedig gebleken burgeroorlog in Bosnië voorkomen hebben, en ten tweede zou het ongeloof in de Europese capaciteiten niet zo diep wortel hebben geschoten. Maar door onder meer het Britse veto is de Bosnische gruwel werkelijkheid kunnen worden en kunnen Britse eurosceptici als Garton Ash inderdaad meewarig doen over de capaciteiten van Europa. Terwijl Europa zelfs meer militairen heeft dan de VS. Alleen zijn we minder goed georganiseerd. Een peiling die ik niet in mijn boek opnam, leert dat de publieke opinie in Europa niet gekant is tegen het gebruik van geweld als het gelegitimeerd is."

Minister van Defensie Pieter De Crem zou dus weleens op meer steun kunnen rekenen dan zijn critici vermoeden.

"Inderdaad. Alleen overtuig je onze publieke opinie niet met het argument dat je naar Afghanistan moet om daar steun te verlenen aan de Amerikanen. Maar als hij uitlegt dat ginds op grootschalige wijze mensenrechten worden geschonden, dan aanvaarden veel Europese burgers het zenden van troepen. In de Europese publieke opinie heerst geen instinctief pacifisme zoals sommige politici denken."

Is het Joegoslavische voorbeeld ook niet de negatie van uw theorie dat de staat sterker wordt. Als een provincie als Kosovo onafhankelijk wordt, beland je snel bij de onmachtige ministaat. Kosovo is te klein om zelf een deftige sociale zekerheid te financieren.

"(grijnst) Behalve als de maffia wil betalen. De versnippering van ex-Joegoslavië begint op kleine schaal wel wat weg te hebben van die van Duitsland begin negentiende eeuw, met zijn 319 'onafhankelijke' staatjes. Maar ik denk niet dat het voorbeeld van ex-Joegoslavië mijn stellingen ontkracht. Ik heb in mijn boek de brede bedding willen aanduiden waarbinnen de stroom van de geschiedenis zich voortbeweegt. Je zal altijd landen of evoluties vinden die anders evolueren. Kosovo is een uitzondering, maar dat is nog gebeurd. Ik denk aan België in 1830: toen waren de grote mogendheden ook tegen de Belgische onafhankelijkheid, want we verzwakten Nederland en dus het grote anti-Franse cordon sanitaire dat de mogendheden hadden uitgedacht na Napoleon. Het verhaal dat België een kunstmatige creatie was van die mogendheden, klinkt vandaag in sommige oren wel goed, maar het is historische onzin. Net zoals de Kosovaren vandaag, waren het de Belgen zélf die hun onafhankelijkheid wilden. Er was ook geen garantie dat België zelfstandig kon overleven. Had dit land tussen 1830 en 1840 geen nieuwe afzetmarkten gevonden, dan was België toen al in elkaar gestuikt, net zoals dat straks kan gebeuren met Kosovo. Rationeel gezien was 1830 dus niet verstandig, net zoals de onafhankelijkheid van Kosovo waanzin is, rationeel gezien. Dat landje hangt economisch af van twee bronnen: de hulp van de Europese Gemeenschap en de handel met Servië. Maar als een volk in opstand komt, houd je dat niet tegen met rationele argumenten."

Met Kosovo belanden we ook aan de multi-etnische toekomst. U bent een onverbeterlijke optimist.

"Ik zie de problemen wel, maar vanop enige afstand gezien zeg ik: geen enkele migratiegolf uit de geschiedenis is ooit harmonieus verlopen. Er waren altijd spanningen, problemen, racisme, of terroristische aanslagen. Hoe cru het klinkt, dat is dus 'normaal'. Als er een grote groep mensen in één land aankomt, is er altijd een lange periode nodig om die op een min of meer aanvaardbare manier in te passen. De vuistregel is: drie generaties. Nog wat geduld, dus."

"In zijn boekje Afscheid van Magritte geeft Guido Fonteyn het mooie voorbeeld hoe de Walen in de negentiende eeuw neerkeken op de Vlamingen. Die werden als niet-integreerbaar beschouwd,

omdat het katholieken waren. Zie ik een parallel met het argument dat allochtonen vandaag zozegd niet geïntegreerd kunnen worden 'omdat het moslims zijn'? (lachje)

"Voor Paul Scheffer Het land van aankomst schreef, was de Leidense historicus Jan Lucassen een van de weinigen die de migratie in Nederland in historisch perspectief bekijken. Hij ziet dat zijn land verdeeld wordt in twee stromingen: degenen die van oordeel zijn dat het met de migranten ooit wel goed komt, en degenen die menen dat deze migratie zo fundamenteel nieuw is dat deze allochtonen onintegreerbaar zijn. Lucassen behoort tot de eerste groep, net zoals ik. Met voorbeelden uit de geschiedenis breekt hij de argumenten van de tegenpartij één voor één af."

Twintig jaar geleden was er niet één hoogleraar, zoals u nu, die een redelijk onderbouwd toekomstbeeld schetste, maar een hele groep: de befaamde Club van Rome, met beroemde Nobelprijswinnaars als de broers Tinbergen. Weinig van hun voorspellingen werden evenwel waarheid. Vreest u niet dat dit ook het lot van uw boek zal zijn?

"Het grote verschil tussen mij en de Rapporten van de Club van Rome, is dat ik geen voorspellingen doe. Ik schets een mogelijke richting. En van belang is het laatste woord van de inleiding. De toekomst kun je niet voorspellen, maar moet je maken. (Coolsaet slaat zijn boek open en wijst op het laatste woord. De interviewer leest: 'Misschien')"

Professor Rik Coolsaet is vanavond om 20 uur te gast in de Gentse Vooruit, waar hij zijn nieuwe boek voorstelt. www.vooruit.be

Rik Coolsaet , *De geschiedenis van de wereld van morgen* (Van Halewyck, Leuven, 320 p.)

© 2008 De Persgroep Publishing